

Teorii ale noilor structuri sociale: vor fi înlocuite clasele sociale?

LECT. DRD. RĂZVAN DINICĂ

Resumé

Que faut-il entendre par class sociale? L'expression est équivoque, sa signification est instable et sa définition source de controverses.

Dans l'analyse de Marx, aussi bien que dans celle de Toqueville, il ne s'agit pas de distinguer les différents échelons d'un ou de plusieurs hiérarchies sociales, mais de distinguer les acteurs clefs.

L'utilisation du mot „classe” se heurte aujourd'hui à une difficulté: l'indétermination est dans la réalité même. Il y a nombre de cas intermédiaires entre la pure catégorie artificielle et les groupes parfaitement uni. La sociologie est longement fait de simplification et d'approximations.

Am considerat necesar să începem această lucrare printr-un excurs teoretic asupra problematicei structurii sociale, cu o privire mai atentă asupra structurii de clasă, precum și asupra evoluției acesteia, implicând procese de modernizare și restructurare socială, pentru ca în capitolele următoare să venim cu exemple concrete.

Ce trebuie să înțelegem prin *clasă socială*? Expresia este echivocă, semnificația ei instabilă iar definirea crează controverse.

Din punct de vedere sociologic, conceptul de *clasă* pune două probleme importante: cea a *structurării sociale* și cea a *stratificării sociale*.

Structurarea socială pune cu pregnanță următoarea întrebare: care sunt unitățile sociale semnificative care structurează și conduc viața socială? Analiza distincțiilor sociale trebuie aici realizată în legătură cu cea a relațiilor sociale. Această problemă este atașată celei a legăturilor și a conflictelor sociale și politice. Ea consideră doar grupurile sociale reale, aliate sau opuse, conform perspectivelor lui Karl Marx și Alexis de Tocqueville, în care trebuie distinși actorii cheie – clase sau indivizi sau grupuri – în cadrul vieții sociale cu dinamica sa.

Stratificarea socială pune o altă întrebare: cum se repartizează ierarhic indivizii după anumite criterii (venit, prestigiu, nivel de educație, grad de putere etc.)? Ca urmare, această abordare nu lucrează cu grupuri sociale reale, ca în cazul precedent, ci cu structuri artificiale concepute. Studiarea stratificării sociale ne dă date asupra *compoziției* societății, nu asupra organizării sau structurii sale.

Sociologia claselor sau a marilor structuri sociale, la nivel național, întâmpină mari dificultăți. Conștiința individuală nu poate fi scrutată atât de ușor, ea este de cele mai multe ori „opacă” (Durkheim), deci așa va fi și conștiința colectivă – de clasă – chiar dacă este ireductibilă la prima. O altă dificultate este indeterminarea specifică socialului. Gradul de conștiință colectivă nu este niciodată uniform într-un grup și are mari marje între lipsa conștiinței de grup și sentimentul intens de solidaritate.

A. Neomachiavelienii, marxiștii și teoria elitelor

Teoria modernă a *clasei conducătoare* a apărut la sfârșitul secolului XIX cu V. Pareto și G. Mosca. Ea a constituit o reîntoarcere la opoziția ce apărea atât de clară filosofilor Greciei antice, cea între guvernați și guvernați, mâna de oameni ce comandă și gloata care se supune. Mai mult chiar decât platon și Aristotel, Machiavelli accentuează această problemă delicată, fundamentală și în aceeași măsură naturală. Pareto, Mosca și discipolii lor, așa-numiții „*neomachiavelieni*” repun problema minorității care conduce. Perspectiva lor este înainte de toate critică. Ea demască, în spatele formulei clasice despre legitimitate („puterea poporului” în societățile zise democratice sau „puterea clasei muncitoare” în sistemul socialist), cruda realitate a puterii oligarhice.

Pareto și Mosca sunt de acord cu Marx că puterea este acoperită cu un val de ipocrizie. Ei se referă la puterea celor puțini asupra maselor, arătând că proprietatea asupra mijloacelor de producție nu este singura bază a puterii. De fapt, în cazul dictaturilor militare sau violente, întâi se obține puterea, apoi începe îmbogățirea. Neomachiavelienii vorbesc despre *elite*, *clase conducătoare (guvernante)* sau *clase politice*, în timp ce marxiștii despre *clase dominante*.

Pareto pleacă de la fapte incontestabile în teoria sa – elitele și circulația lor – pentru a ajunge la o teorie sistematică și cinică, care, în opinia unor istorici ai sociologiei, ajunge însă tocmai să neglijeze esențialul. Într-adevăr, inegalitățile sociale sunt universale, ca și diviziunea politică a societății. Cei puțini care excelează într-un anumit domeniu determinat (care variază în funcție de tipul de societate) vor exercita și funcțiile politice, devenind elita guvernantă sau conducătoare. Aceste elite vor avea un fenomen de circulație, prin transformări succesive, acumulări și/sau explozii revoluționare. Circulația elitelor depinde de tipul de regim politic, de stabilitatea acestuia. Revoluția bolșevică din Rusia corespunde cel mai bine acestui model neomachiavelian și cel mai puțin celui marxist

deoarece aici un mic grup, organizat într-un partid care nu era nici reprezentativ în mase (cum erau, într-o anumită măsură, menșevicii), nici nu posedă mijloace de producție, a format noua elită violentă și determinată care a înlocuit-o pe cea veche, intrată în descompunere și destrucție. Noua elită va monopoliza rapid toate pârghiile puterii în numele voinței marii majorități a populației pentru ca după aceea, complet stăpână pe situație și cu adversarii reduși la tăcere (reprezentanții fostei elite vor fi eliminați pe rând din punct de vedere economic, cultural, socio-politic, psihic și chiar fizic) să înceapă operațiunea de bulversare totală a sistemului economic, social, politic, moral, cultural, artistic etc. Fenomene asemănătoare, dar numai până la un punct, s-au înregistrat și la începutul Revoluției franceze din 1789, mai precis și în special în perioada ei iacobină.

În fapt, teoria lui Pareto necesită anumite nuanțări obligatorii, după tipurile de regim, adică după formele de organizare și exercitare a puterii politice. Hitler și Churchill nu au fost oameni politici de aceeași categorie, iar puterea lui Stalin și cea a lui Roosevelt nu sunt deloc doar variante ale aceluiași model elitist, ci relevă regimuri fundamentale diferite.

În celebra sa lucrare *The Managerial Revolution* (*Revoluția managerială*, 1940), J. Burnham relevă un proces caracteristic tuturor societăților industriale – apariția și apoi evoluția spre predominanță a noii elite, cea a managerilor. Proprietatea își va pierde orice semnificație referitoare la putere, scrie Burnham. Treptat, firmele familiale sau personale vor ceda locul marilor corporații, cu foarte mulți acționari care, deși proprietari, nu beneficiază real de putere, aceasta fiind apanajul consiliului administratorilor sau consiliului director, adică a managerilor (care pot fi sau pot deveni și acționari). Același lucru s-a întâmplat și în socialism unde muncitorii, teoretic proprietari ai mijloacelor de producție, nu aveau practic nici o putere, aceasta revenind tot managerilor de orice specialitate, iar în ultimă instanță celor politici. *Clasa managerilor* este tot o formă a diviziunii sociale bazată pe clase, inegalități și privilegii, care sunt fenomene naturale ale vieții sociale. În decursul timpului, masele au luptat pentru a înlocui mereu niște elite cu altele, niște clase privilegiate cu altele, niște stăpâni cu alții.

C. Wright Mills continuă linia lui Pareto în *The Power Elite* (1956) dar refuză termenul consacrat *clasă dominantă*, care pentru el semnifică doar o clasă economică dominantă politic, în favoarea *elitei puterii*, care sugerează autonomia deplină și puterea reală a oamenilor politici, magnaților economici și a șefilor militari constituiți într-un grup coerent și solidar. În sânul acestui grup, oamenii își pot schimba rolurile. Ei sunt uniți printr-o comunitate de interese și prin legături personale care trimit spre originea asemănătoare și pregătirea similară. Mills recunoaște că există mai multe elite dar, scrie el, interesele

comune le unesc și le fac să acționeze ca o singură elită.

Teoria marxistă, dar și cele neomarxiste, proclama că în capitalism burghezia exploatează clasa muncitoare. Teoria Partidului Comunist Francez, de exemplu, se referă la *capitalismul monopolist de stat* în care statul și marile monopoluri acționează concertat pentru a realiza acumulări de capital și pentru a înăspri exploatarea, monopolurile fiind principalul vinovat [v. P. Boccarda *et alii* – *Le capitalisme monopoliste d'État*, Ed. Sociales, Paris, 1971].

B. Structurile puterii în Europa occidentală

În societatea occidentală întâlnim multiplicarea ierarhiilor și disocierea puterii. De aceea, Raymond Aron distinge mai multe *categorii conducătoare*: elita politică; deținătorii puterii spirituale (preoți, intelectuali); cei ce gestionează munca colectivă (proprietarii sau administratorii mijloacelor de producție); înalții funcționari ce dețin puterea administrativă; conducătorii de masă (șefii sindicali sau șefii partidelor populare) [v. R. Aron – *La lutte des classes. Nouvelles leçons sur les sociétés industrielles*, Gallimard, Paris, 1964].

Philippe Bénéton, în *Les classes sociales* [PUF, Paris, 1991] consideră că existența unei clase conducătoare sau dominante în societatea occidentală trebuie demonstrată. În calea acestei demonstrații ar sta niște impedimente de calibrul:

- Conducătorii de întreprinderi private se consideră că aparțin clasei conducătoare sau dominante. Pentru marxiști, aceștia monopolizează puterea și îi aservesc pe liderii politici. Într-adevăr, marile întreprinderi acționează ca grup de presiune, de multe ori chiar cu rezultate semnificative. Dar este cel puțin îndoielnic faptul că ele ar orienta politica generală a statului. Astfel, ele n-au putut împiedica, spre exemplu, naționalizările din industrie și servicii din Franța, Marea Britanie sau Italia, nici creșterea fiscalității sau extinderea programelor sociale ale statelor, deși toate acestea le prejudiciuau evident profiturile. În SUA, mult-mediatizatului "complex militaro-industrial" nu a putut împiedica politica de creștere a cheltuielilor sociale, între 1960 – 1980, în dauna cheltuielilor militare. De asemenea, grupurile economice în chestiune nu și-au putut construi nici o imagine favorabilă, până în anii '80 aceasta fiind mai degrabă ostilă. Schimbarea de viziune a populației asupra acestor agenți economico-sociali survenită acum două decenii a avut drept cauză principală mai mult eșecul politicilor "socialiste" de orice formă decât o campanie de imagine a celor în cauză.

- Teza clasei dominante presupune excluderea din această categorie a deținătorilor puterii spirituale și a liderilor de masă din clasificarea lui R. Aron. Puterea sindicatelor variază în funcție de conjunctură. Puterea spirituală este divizată prin însăși natura sa în democrațiile liberale, iar impactul

ideatic este un fenomen dificil de măsurat. De exemplu, reforma școlară din Franța nu poate fi explicată fără a aduce în discuție rolul sindicatelor și al intelectualilor. Ori, includerea acestora în rândurile clasei conducătoare sau dominante ar face ca aceasta să-și piardă trâmbițata unitate.

- Existența partidelor de stânga care se opun pe față capitalismului face ca teza unității de interese și de vederi a clasei conducătoare sau dominante să sufere de inconsistență. Ar trebui să se mizeze pe veșnica lor înfrângere electorală, ceea ce este imposibil de acceptat, și nici nu se verifică în realitate. Partidele social-democrate, laburiste sau socialiste ajung periodic la guvernare în toate țările occidentale.

Deci, pluralismul categoriilor conducătoare este o regulă generală în toate țările capitaliste dezvoltate și democratice. Dar care sunt grupurile conducătoare reale. Câtă putere efectivă posedă ele? Oamenii de rând sunt doar niște unelte mai mult sau mai puțin docile și pasive, sau beneficiază de "bucata" lor de putere?

Principalele caracteristici ale distribuției puterii în societățile democrat - liberale contemporane sunt (după Bénétou, *op.cit.* p. 99-101):

Delegarea și limitarea puterii politice.

Într-o democrație reprezentativă, în care periodic și regulat se organizează alegeri libere pentru desemnarea reprezentanților poporului la conducerea națiunii, jocul politic devine o competiție arbitrată de alegători. În esență, guvernării sunt deci aleși prin vot, și se folosesc de înalții funcționari civili și militari (care pot, uneori, să influențeze deciziile de stat) pentru a exercita actul de conducere. Reguliile de bază în relația guvernării - guvernați sunt: disocierea forței de putere (armata și poliția sunt subordonate conducătorilor aleși), guvernării sunt aleși de către guvernați, mandatele sunt întotdeauna provizorii, concurența este regula respectată de toți.

Există și numeroase limitări și presiuni cu caracter mai mult sau mai puțin constrângător: limitările de natură juridică, ce țin de dreptul constituțional - regulile de competență și de procedură; limitările de natură politică - de exemplu necesitatea de a menține unitatea în sânul partidului sau coaliției de guvernământ; presiunile exterioare - cele ale opiniei publice, mai exact ale celor ce vorbesc în numele acesteia, cele ale grupurilor de presiune, ale diferitelor grupuri și organizații.

Divizarea și declinul puterilor "spirituale"

R. Aron considera că puterea spirituală, așa cum a fost ea conceptualizată sociologic de Auguste Comte, îi cuprinde pe cei care stabilesc ierarhia axiologică într-o societate dată, pe cei care determină modalitățile de a gândi, precum și pe cei care stabilesc continutul credințelor, al normelor morale sau chiar al tabuurilor sociale. Aici sunt cuprinși reprezentanții Bisericii, dar și cei ai spiritului laic, universitari, artiști, jurnaliști, oameni de știință din toate domeniile. Democrația, inducând ideea

egalității, a subminat influența autorităților religioase, deoarece omul a început să se întrebe "de ce să fac ce-mi spune altul, eu țin la opinia mea" (A.de Tocqueville). În aceste condiții, influențarea maselor se realizează prin autoritatea opiniei experte și, mai ales, prin fenomenul *mass media*.

Divizarea puterii economice. Pe piață, consumatorul este întotdeauna cel care decide. Dar el nu poate alege decât între ceea ce-l propun producătorii - proprietarii sau conducătorii de întreprinderi. Producția este reglementată de stat, dar în negocierea termenilor intervin și sindicatele, și întreprinderile concurente. Astfel, piața a descentralizat puterea, numărul actorilor crescând mult.

Puterea în societatea occidentală este dispersată. Deci nu există clase conducătoare sau dominante, ci numai grupuri conducătoare, care dispun și ele de puteri limitate. Individul joacă, ca elector și consumator, un rol major în democrațiile liberale contemporane. Nici Pareto, nici Marx nu au prevăzut acest lucru în sistemele lor teoretice.

C. Factorii modernizării și restructurării sociale

Societatea modernă s-a născut în urma a două tipuri de revoluții: revoluția democratică și cea tehnică (industrială). Ideea democratică a egalității, precum și cea a progresului tehnic și economic au fost cele care au construit societatea modernă și structura ei socială. Ca urmare, structurarea societății a evoluat și evoluează continuu, făcându-ne să ne întrebăm ce direcție va lua în continuare și cum va arăta în viitor structura de clasă, sau chiar dacă aceasta va mai exista ca atare, în forma clasică.

Principalii factori ce trebuie analizați din această perspectivă se referă la modernizarea condițiilor de viață (materială), la evoluția inegalităților în sânul societății contemporane și la ceea ce s-ar putea numi creșterea individualismului egalitar.

Condițiile de viață s-au modernizat foarte mult în ultimii 100 de ani. Dezvoltarea tehnică excepțională, progresul științific, în ultimele decenii informatizarea globalizată, toate acestea au făcut ca munca omului anului 2000, dar și trebuințele sale, deci consumul de bunuri și servicii, să se transforme radical, cantitativ dar mai ales calitativ.

Industrializarea accentuată este fenomenul economic ce marchează cel mai puternic secolul trecut. Față de acum 100 - 150 de ani, populația activă ocupată în agricultură s-a redus, în țările dezvoltate îndeosebi, la proporții infime (5-7%), în condițiile în care producția agricolă a crescut foarte mult pentru a putea acoperi necesarul de hrană pentru o populație în continuă creștere (secolul XX este și cel al exploziei demografice peste tot pe glob). În contrapartidă, forța de muncă industrială a crescut până la niveluri foarte mari, maximul atingându-l în

deceniile 7-8 (peste 70% din totalul populației active). În anii '80 a început să se manifeste stagnarea acestei creșteri, pentru ca ultimul deceniu să aducă scăderea, se pare inexorabilă, a numărului lucrătorilor industriali. Principalul beneficiar al acestui fenomen socio-economic este sectorul terțiar, cel al serviciilor, care se dezvoltă continuu și care absoarbe din ce în ce mai mult personal.

Proporția muncilor zise "manuale" este în continuare scădere, datorită progresului științific, tehnic și tehnologic, mai ales în urma informatizării, cibernetizării și robotizării activităților, indiferent de domeniu sau sector de activitate. Ca urmare, a crescut semnificativ nivelul de calificare și specializare profesională – ca urmare a dezvoltării și creșterii accesibilității sistemelor de învățământ de toate gradele, la care au acces tot mai mulți indivizi; în fapt, învățământul primar și gimnazial sau colegial este generalizat în întreaga Europă și în toate țările dezvoltate, nivelul populației școlare care urmează cursuri liceale sau analoage este de aproximativ 80% în aceste țări, în timp ce numărul celor cuprinși într-o formă de învățământ universitar este foarte mare, de zeci de ori mai mare decât la începutul secolului XX.

Ca urmare a acestei superspecializări, diviziunea muncii se adâncește continuu, nomenclatorul meseriilor este foarte diversificat și în expansiune și el, iar statusurile profesionale tind să se niveleze. Crește, de asemenea, numărul celor angajați în forme de muncă organizate. Astfel, numărul salariaților este de peste 85% din totalul populației active.

Creșterea productivității muncii și a eficienței economice în general a dus la creșterea ofertei de bunuri și servicii, ceea ce, coroborat cu creșteri salariale semnificative și cu o relativă scădere a prețurilor datorată abundenței și concurenței, a dus la încurajarea consumului. Societatea de consum occidentală a evoluat firesc spre **welfare-state** (statul bunăstării), în care consumul este încurajat prin orice mijloace, devenind legea de bază a prosperității tuturor și fiind susținut nu numai prin metode economice, ci și politice, sociale, chiar culturale (fenomenul publicitar devenind în ultimele două decenii o formă importantă a culturii de masă, îndeosebi prin intermediul *mass media*). A crescut nivelul de viață al întregii societăți, marea majoritate a populației scăpând de lipsuri, mizerie, boli și moarte prematură (speranța de viață la naștere în țările dezvoltate este acum de peste 70 de ani – față de aproximativ 45 la începutul secolului – dar scade mult în țările din Sud, unde depășește cu puțin 55 de ani, în timp ce în multe țări africane este de 40–45, în unele cazuri chiar sub 40!). Din punct de vedere social, însă, cel puțin în Europa, acest stat al bunăstării s-a suprapus peste o altă creație a secolului XX, menită să asigure protecția celor în nevoie – **Statul – providență**.

Ca urmare a creșterii productivității muncii și a obținerii de tot mai multe drepturi sociale,

numărul orelor de muncă a scăzut mult, de la 3500-4000 pe an în timpul când Marx și Engels scriau "*Manifestul ...*" la o medie de aproximativ 1800 ore/an astăzi. Consecință firească, a crescut timpul liber al indivizilor, și deci și consumul de *loisir* ca serviciu distinct și tot mai dezvoltat (turismul, mai recent și sportul, au devenit activități *lucrative* tot mai rentabile, și care aduc sume tot mai mari la bugetul de stat, dacă sunt administrate corect și creativ).

Evoluția inegalităților în cadrul societății moderne trebuie văzută pornind de la un fapt oarecum surprinzător: deplina egalitate juridică, în drepturi, garantată de orice democrație reală, coexistă cu inegalitatea economico-socială. Acest fapt, care l-a frapat încă pe Marx acum 150 de ani, este în continuare adevărat, dar situația egalităților și inegalităților din timpul lui a evoluat mult, în general în sensul egalizării.

Această evoluție s-a realizat în linii mari pe patru direcții:

-oamenii au obținut întâi egalitatea în drepturi, iar aceasta s-a extins treptat și asupra celorlate domenii ale socialului;

-diminuarea inegalităților în primul rând în materie de venituri (reducerea diferenței dintre salariul minim și cele mai mari salarii dintr-o economie) și nivel de instrucție (cum am arătat mai sus);

-dispersarea inegalităților, adică oamenii sunt inegali în moduri tot mai variate – venit, diplomă, prestigiu etc.;

-creșterea mobilității sociale a indivizilor, de la o generație la alta, deși acest factor nu poate fi măsurat; oricum acest fenomen este real și a condus la creșterea numerică a categoriei mijlocii, îndeosebi, dar și a celei superioare, mai ales după 1950.

În ceea ce privește mobilitatea, trebuie făcute încă unele precizări importante, valabile pentru majoritatea țărilor dezvoltate. Astfel, indicele de acces la o categorie socială superioară crește semnificativ în funcție de originea socială. De exemplu, copiii de muncitori au șanse mult mai mici de acces în categoria "cadre superioare" decât copiii celor care fac deja parte din această categorie, sau decât copiii cadrelor medii. Asta nu înseamnă că nu sunt foarte mari posibilitățile ca "moștenitorii" să regreseze pe tărâm social (conform unor date probabile din anii '70, aproximativ jumătate din copiii categoriilor superioare și mijlocii regresează social odată ajunși la maturitate).

Structura profesională și, implicit, criteriile de stratificare nu sunt deloc stabile în timp, dar păstrează aceeași formă piramidală. Din acest motiv, o mobilitate accentuată, chiar dacă va permite unele salturi categoriale, nu garantează ascensiunea celor mai mulți dintre copiii categoriilor inferioare social. Cu cât drumul ascendent de parcurs este mai lung, cu atât șansele de reușită se diminuează.

Creșterea "individualismului egalitar" s-a datorat dinamicii economiei moderne combinată cu

afirmarea egalității esențiale a societății liberal-democratice. Industrializarea a avut ca efect și creșterea puternică a populației urbane, concomitent că pieirea lentă a ruralității, mai ales în forma ei clasică, conservatoare. Relațiile sociale, ca urmare, s-au modificat. Strânsele legături interumane din societatea patriarhală au fost înlocuite cu distanța socială mult mai mare a vieții citadine și de fabrică, în care cei mai mulți dintre colegii de muncă de abia se știu din vedere, iar vecinii de bloc se întâlnesc doar întâmplător sau la ocazii deosebite. Individul de azi este un anonim, un actor social trăind într-un furnicar uman, și totuși mult mai însingurat decât locuitorul unui sat cu 2-300 de oameni. Din generație în generație, oamenii devin tot mai diferiți, preocupările lor sunt tot mai variate și diverse, fiecare învață și practică o altă meserie, chiar dacă, prin puterea obișnuinței, I s-a păstrat denumirea tradițională. Multiplicarea rolurilor sociale jucate de individ duce, paradoxal, la creșterea autonomiei fiecăruia. Oamenii societății de azi sunt oameni moderni, autosuficienți lor înșile. Legăturile cu grupul de apartenență sau de referință, chiar cu grupul de prieteni sau cu propria familie, sunt din ce în ce mai laxe, își pierd din forță. Acest individualism își trage seva din sentimentul de egalitate analizat cu o forță inegalabilă de Tocqueville, care-l pune în centrul modernizării societății. Drepturile politice l-au accentuat omului modern acest sentiment de independență. El se gândește pe sine însuși egal cu oricare altul, de fapt egal cu toți ceilalți. Sentimentul de inegalitate legat de diferențe de vârstă s-a estompat, la fel ca și cel legat de diferențierile de sex. Superioritatea morală sau intelectuală cedează în fața egalitarismului democratic. Eroii și sfinții se mai întâlnesc doar în cărți, elitele sunt înțelese în primul rând ca elite funcționale. Deci inegalitățile socio-economice care persistă sunt doar "contractuale". Dincolo de limitele acestui contract social, cerșetorul chiar se simte pe deplin egal în drepturile lui civice cu primul ministru. Și este (!).

D. Structura socială între individ și clasa socială

Toate transformările sociale acționează conjugat în două direcții : pe de o parte diferențele între categoriile sociale sunt pe un drum descendent; pe de altă parte, în sânul fiecărei categorii, diferențele dintre indivizi se măresc continuu. Marea majoritate a populației (repet, e vorba de în primul rând de Europa și de țările Nordului dezvoltat) au accesat - mai mult sau mai puțin - la confort și la *loisir*. Complexitatea crescândă a societății contemporane, însă, adâncirea diviziunii muncii, informatizarea, integrarea și globalizarea impun o creștere a specializării profesionale, dispersarea inegalităților, creșterea mobilității sociale simultan cu progresul "individualismului egalitar".

Ca urmare directă, marile grupuri sociale se deosebesc tot mai puțin la capitolul *life-style*.

Diferențele apar mai mult de la un individ la altul. Logic, conflictele sociale și politice s-au diversificat, pierzându-și totodată mult din violența de altădată. Societatea evoluează, deci, spre o omogenizare treptată, bazată însă pe un individualism pregnant care face diferența. Conflictele nu mai eclată între marile grupuri sociale, ci se ascut mai ales conflictele interindividuale care, însă, în general, sunt mult mai ușor și mai prompt rezolvate de societate prin apelarea la interesul comun și la consens. Dinamica socială modernă a "ars" mai mult sau mai puțin (și în funcție de anumite trăsături de specific național) diferențele de clasă. Aceasta este structura socială occidentală. *Va deveni ea și structura socială a României?* (o dată cu integrarea reală, nu artificială sau mimată ! în structurile euro-atlantice). *Natural, da!* Nu putem însă prognoza azi, decât cu mare aproximație, datorită conjuncturii internaționale complexe și dificile, când se va întâmpla acest lucru.

Modul de viață al țăranilor, muncitorilor sau burghezilor din secolul XIX diferea în mod esențial. Astăzi, aceste diferențe sunt mult estompate, deși nu se pune problema să fi dispărut. Țăranul din secolul XIX, chiar și cel din prima jumătate a secolului XX, trăia încă după modelul arhaic, patriarhal, rareori ieșind, în viața sa, dintre limitele satului în care se născuse. Munca la câmp era dură și preponderent manuală, iar confortul locuințelor era departe de cel urban. Odată cu industrializarea s-a înregistrat un adevărat exod pe direcția sat \ oraș. Cei rămași au devenit muncitori agricoli, fermieri. Munca este preponderent mecanizată, iar confortul locuințelor nu diferă cu nimic față de cel citadin. Și posibilitățile de aprovizionare sunt aceleași cu cele din orașe.

În ceea ce privește stilul de viață al muncitorilor, el s-a apropiat mult, ca nivel de dotare a locuinței, ca structură a cheltuielilor din coșul zilnic, de cel al "burgheziei" (am pus ghilimele pentru că, mai ales în ultimii 50 de ani termenul a devenit realmente anacronic). Societatea de consum și *welfare-state* au omogenizat în mare măsură nevoile și satisfacerea lor, păstrând însă, evident, diferențe calitative în comportamentul de achiziționare de bunuri și servicii al diferitelor categorii sociale. Timpul liber, automobilul, echipamentul electrodomestice, televizorul și aparatura audio-video au fost considerate semne ale "îmburghezirii". Rămân bineînțelese deosebiri legate de condițiile de muncă și de abundența resurselor de care dispune fiecare categorie socială în parte. Așa cum am mai arătat, diferențierile țin și de specificul național. Astfel, în Marea Britanie deosebirile dintre muncitori și categoriile sociale superioare (precum și distanța socială) sunt mai mari decât media, în timp ce în SUA sunt mai mici.

Astăzi, toată lumea este inclusă, mai mult sau mai puțin evident, într-un sistem de protecție socială. Toti salariații beneficiază de pensie de bătrânețe și de diverse alte forme de sprijin social. Nu

mai există burghezii rentieră, cvasitotalitatea celor apți de muncă fiind încadrați într-o activitate socială plătită. De asemenea, viața de zi cu zi este tot mai democratică, mai nivelatoare. Mass media se adresează tuturor la fel, nu unei anumite clase sociale, problemele de transport îi afectează la fel pe toți cetățenii, până și modul de a te îmbrăca contribuie la această egalizare – bascul muncitoresc nu se mai întâlnește cu melonul burghez, *blue-jeans* – îi îi îmbracă pe toți la fel.

Clivajele politice și conflictele sociale în societatea occidentală tind să devină instituționalizate, cu reguli de joc acceptate de toți (sau aproape...). Violența și teama au dispărut de pe scena socială și politică, menținându-se încă sub forma actelor anonice ale unor marginalizați sau excluși social sau, mai recent, sub fața hădă și intolerabilă a terorismului devenit amenințare mondială.

Diviziunile politice, deși atenuate și nemaiconstituind sursă de mari speranțe sau de mari temeri, s-au diversificat. În ajunul revoluțiilor de la 1848, Tocqueville vorbea despre antagonismul dintre proprietari și non-proprietari. Lucrurile au evoluat. Diferențele dintre partidele politice s-au atenuat, lupta dintre ele nemaifiind decât o luptă pentru voturi. Cele mai multe partide occidentale au devenit partide “*ia – tot !*” (*catch – all parties*), sau măcar “*ia cât mai mult*”, recrutându-și membrii din toate categoriile sociale (nu mai exista partide “de clasă”). Bineînțeles că aceste partide continuă să apere interesele unei părți din electorat, dar situația este acum mult mai complexă și delicată.

Au apărut însă noi grupuri și mișcări care reprezintă noi rupturi și noi forme de conflict social-politic. Ele se îndepărtează de distincția de clasă, lansând mișcări de protest cvasi-naționale sau, mai mult chiar, la nivel planetar : mișcările pentru egalitatea rasială, mișcarea *flower-power*, mișcările feministe, cele ecologiste, cele pacifiste, cele antiteroriste, cele antiintegrare etc. Conflictele sociale tradiționale nu au dispărut, dar ele îmbracă mai degrabă forma unor lupte specializate între grupuri profesionale, decât mari mișcări de clasă.

Ce mai rămâne din structura de clasă? În fapt, ele astăzi sunt mult mai puțin definite decât acum 100-150 de ani. De aceea, nu mai putem realiza acum o structură socială “pe clase” a societăților moderne, ci o structură socială mult mai fluidă, cu diferențieri mai subtile, de nuanță, între categoriile sociale, diferențieri marcate într-o anumită măsură și de profilul etnic al națiunii respective (ca în America latină sau în Asia de sud-est), sau de evoluția mentalităților de tranziție (ca în Europa central-estică). Structura socială de azi se bazează pe *autonomia revendicată de fiecare individ* și pe *jocul influențelor sociale* (ideile democratice, reprezentarea realității în *mass media*) care ignoră distincțiile de clasă.

Bibliografie selectivă:

1. Aron, Raymond, *Le lutte de classes: nouvelles leçons sur les sociétés industrielles*, Gallimond, Paris, 1964; 377 p.
2. Balibar, Étienne, Immanuel Wallerstein, *Race, nation, classe: les identités ambiguës*, Ed. la Découverte, Paris, 1988; 307 p.
3. Beck, Ulrich, *Democracy without enemies*, Polity press, Cambridge (UK), 1998; 189 p.
4. Béneton, Philippe, *Les classes sociales*, PUF, Paris, 1991; 125 p.
5. Bensoid, Danie, *La discordance des temps essai sur les crises, les classes, l'histoire*, Les Ed. de la Passion, Paris, 1995; 301 p.
6. Berberoglu, Berch, *Class structure and social transformation*, London: Praeger, Wesport (Iar.), 1994; 122 p.
7. Bihr, Alain, Roland Pfefferkorn, *Déchiffrer les inédités*, Syros, Paris, 1999; 416 p.
8. Bocancea, Cristian, *La Roumanie: du communisme au post-communisme*, L' Harmattan, Paris-Montreal, 1998; 199 p.
9. Boudon, Raymond, *L' inégalité des chances la mobilité sociale dans les sociétés industrielles*, Hachette, Paris, 1985; 398 p.
10. Boudon, Raymond, *L' idéologie an l' origine des idées reçues*, Ed. du Seuil, Paris, 1992; 325 p.
11. Boudon, Raymond, *La place du désordre: critique des théories du arangement social*, PUF, Paris, 1991; 245 p.
12. Boudon, Raymond, *Traité de sociologie*, PUF, Paris, 1992; 575 p.
13. Boudon, Raymond, *Effets pervers et ordre social*, PUF, Paris, 1989; 282 p.
14. Boudon Raymond, Ch.-H. Cuin, A. Massot, *L' axiomatique de l' inegalité des chances*, L' Harmattan, Paris, 2000; 207 p. (text imprimat)
15. Bourdieu, Pierre, *Contre-feux 2: pour un mouvement social européen*, Ed. Raison d' agir, Paris, 2001; 108 p.
16. Bourgeois, Isabelle (coord.), *Allemagne 2001: regards sur une économie en mutation*, C.I.R.A.C. (Centre d' information et de recherche sur l' Allemagne contemporaine), 2001; 414 p.
17. Brennan, Catherine, *Max Weber on power and social stratification: an interpretation and critique*, Ashgate, Aldershot [etc.], 1997; 324 p.
18. Burgel, Guy, *Du Tiers-Monde aux tiers-mondes*, Ed. Dunod, Paris, 2000; 122 p.
19. Busino, Giovanni, *Elite(s) et élitisme*, PUF, Paris, 1992; 127 p.
20. Busuttil, Paul, *L'essentiel des grandes problèmes économiques du monde contemporain*, Ed. Gualino, Paris, 2000; 130 p.
21. Câmpean, Robert [et al], *Individu et société: introduction à la sociologie*, G. Morin, Boucher-ville (Quebec), 1993; 333p.